

**NORMELE ȘI VALORILE UMANISMULUI ÎN SISTEMUL
EDUCAȚIEI ȘI ACȚIUNII PRACTICE DE EDIFICARE
A SOCIETĂȚII SOCIALISTE ȘI COMUNISTE**

Ion Iordăchel

Valorile și normele culturale ale societății noastre—normele etice și echitatei socialiste, valorile și normele superioare izvorite din umanismul socialist, din ideologia revoluționară așa cum acestea sunt definite în documentele programatice ale partidului, în opera tovarășului Nicolae Ceaușescu și educația permanentă în spiritul acestor norme și valori — constituie două dimensiuni fundamentale ale societății, aflate în relații de condiționare reciprocă și care-și găsesc rațiunea de a fi numai în măsura în care cultura și educația constituie o unitate deplină. Dezvoltarea în sine a culturii, a valorilor și normelor sale specifice, dintr-o perspectivă a autonomiei absolute a acesteia nu poate depăși cadrul umanismului iluminist și deci nu se poate constitui ca un discurs prin excelență critic-revoluționar în raport cu societatea și dezvoltarea acesteia. Educația realizată în sine, ruptă de valorile culturale perene, permanente conduce la formalism și ineficacitate în planul activității practice desfășurate de grupurile, comunitățile și colectivitățile sociale, de ansamblul organizațiilor și instituțiilor specializate, culturale și instructiv-educative ca și de organizațiile sociale și politice.

Analiza relației dintre cultură și educație se poate realiza dintr-o perspectivă teoretică sau praxeologică, disciplinară sau inter și multidisciplinară. Propunând o analiză sociologică¹, am dori să ne referim la un aspect, pe care îl considerăm a fi fundamental, respectiv la relația dintre cultură, valori și norme culturale și activitatea practică, în primul rînd activitatea practic-productivă, comportamentul economic, munca desfășurată de grupurile și colectivitățile sociale specifice societății socialiste în dinamica și procesualitatea acesteia. Evident, comportamentele economice nu pot fi înțelese deplin dacă-s urmărite independent de celelalte tipuri de comportament, care, în totalitatea lor, compun comportamentul social unitar, activitatea practică individuală și colectivă unitară.

Analiza relației cultură-valori-norme și activitate practică, presupune, în primul rînd, evidențierea raporturilor dialectice, într-o viziune integratoare, dintre structurile economice, sociale, culturale și politice existente ca realitate sau potențialitate într-o societate concretă, respectiv în societatea socialistă românească contemporană.

¹ Considerațiile de mai jos le concepem drept cadru teoretic general, premise și ipoteze care urmăiază a fi validate sau amendate, iar apoi dezvoltate teoretic și în acțiunea practică, pe bază de cercetări sociologice concrete ce se efectuează de către Catedra de sociologie de la Academia „Ștefan Gheorghiu” în cadrul unui contract încheiat cu Consiliul Culturii și Educației Socialiste în mai multe zone ale țării. În prezent au fost finalizate sau sunt în curs de desfășurare cercetări socio-culturale în zonele Bucovinei, Ialomiței, Argeșului, Sibiului, Neamțului, Argeșului, Bihorului, Hunedoarei, Mureșului, Satului Mare și Maramureșului.

Într-o asemenea analiză includem și simultan raporturile tehnico-materiale și economico-sociale, dar și oamenii constituți în comunități și colectivități sociale (familie, colectivitățile de muncă în primul rind), subiecți sociali ca ființe ce gindesc, elaborează idei, concepte, valori și norme, scopuri și planuri de acțiune în funcție de *trebuințele, interesele și aspirațiile acestora*. În fapt oamenii se inspiră din sistemul de valori și elaborează norme sociale care se constituie în modele concrete de acțiune socială și se materializează în comportamentele sociale, economice, politice, culturale, civice, politice-individuale și colective. Valorile, sub forma normelor interiorizate, ghidă și direcționează conduitele, acțiunea, activitatea practică, dar aceasta numai în măsura în care *valorile se identifică cu trebuințele, interesele și aspirațiile cotidiene și fundamentale ale colectivităților și comunităților umane*. În al doilea rind, pe fondul trebuințelor și intereselor rationale, valorile și normele sociale motivează și definesc condițiile, cadrul, dimensiunile și limitele acțiunilor sociale multiple. În al treilea rind, valorile și normele prescriu cadrul de elaborare și utilizare eficientă a mijloacelor pentru realizarea scopurilor societății noastre socialiste. Nu este suficient să dispunem de adevăruri și cunoștințe, de valori și norme cu caracter imperativ: este necesar să se elaboreze și mijloacele eficiente, adecvate valorilor și idealurilor socialismului, mijloace care să asigure realizarea scopurilor și utilizarea practică a adevărurilor și cunoștințelor, a modelelor culturale. Un rol esențial în transmiterea valorilor și normelor îl au instituțiile culturale specializate care realizează actul de cultură. De competența acestor instituții, care trebuie să evite mediocritatea depinde și modul de transpunere în practică a modelelor culturale.

Mijloacele utilizate trebuie să se inspire din valorile sociale supreme, din idealul societății socialiste și comuniste. Din punctul de vedere al teoriei marxiste este inaccesibilă principial concepția după care scopul scuză mijloacele, concepție dezvoltată de unele teorii sociologice și politice burgheze.

Complexitatea vieții sociale determină existența unei mari diversități de norme sociale. Dar această diversitate se constituie și se realizează pe fondul unității care există între valori și norme, unitate care condiționează buna funcționare a societății. Societatea nu poate să funcționeze fără un minimum de norme tehnico-economice, etice, juridice, politice, acceptate de bunăvoie sau impuse de opinia publică sau instituțiile sociale corespunzătoare și care să asigure consensul social și unitatea activității practice a ansamblului de grupuri, colectivități și comunități. Eficiența acțiunii presupune unitatea valorilor, unitate indispensabilă desfășurării coerente a activităților practice-individuale și colective. Nu putem promova anumite valori pe un plan, într-un anumit domeniu de activitate și alte valori în alte domenii de activitate. Valorile se întregesc într-un sistem coherent și se exprimă sau trebuie să se exprime relativ unitar, într-un model socio-cultural unitar (evident, nu este vorba nici de uniformizarea valorilor nici de uniformizarea comportamentelor). Avem în vedere unitatea care se exprimă în diversitate. Subliniem unitatea care trebuie să existe între valorile și normele economice și cele morale. Insistăm asupra acestei chestiuni deoarece instituțiile care realizează educația, socializarea, pregătirea pentru muncă și viață — familia, școala, instituțiile culturale, mijloacele de comunicare în masă — transmit uneori unilateral și rupt de situațiile concrete de viață valorile și normele de conduită — fie într-o formă abstractă-tehniciстă, fie într-o formă eticizant-idilică. Este una dintre explicațiile neficacității valorilor și normelor însuși formal sau livresc, a modalită-

tilor de realizare a acțiunilor cultural-educative, dar și a comportămintelor sociale.

Acțiunea culturală unilaterală sau abstractă conduce la contradicții, conflicte, la nerealizarea obiectivelor de dezvoltare și progres social ale societății. Considerăm că, pornind de la această realitate, trebuie să apreciem locul educației culturale, a activității politico-ideologice. În concepția și practica partidului nostru există o unitate deplină între dezvoltarea societății și educația culturală, între eficiența activității practice și eficiența muncii cultural-educative. Tovarășul Nicolae Ceaușescu aprecia că rezultatele pe care le avem în dezvoltarea generală a țării demonstrează influența pe care munca politico-educativă, activitatea ideologică o exercită în societatea noastră socialistă. În același timp însă, lipsurile demonstrează și minusurile serioase din activitatea politico-educativă. Slăbirea combativității, a spiritului de răspundere, manifestările de indisiplină, o serie de încălcări ale legilor statului, ale normelor de etică și echitate socială, alte abateri și manifestări negative sunt nemijlocit legate de lipsurile serioase ale activității ideologice și politico-educative.

Pentru a înlătura aceste neajunsuri este necesară, printre altele, și o corectă cunoaștere și înțelegere a caracteristicilor și funcțiilor valorilor în societatea socialistă.

Am putea defini valorile ca pe o manieră de a fi sau acționa pe care o persoană sau o colectivitate o recunoaște ca ideală iar societatea ca dezirabilă. Valorile sunt situate deci într-o ordine ideală, în de viață spirituală, de conștiință socială a societății, a indivizilor și colectivităților umane. Ele sunt, evident, condiționate de existența socială, definită ca realitate concret-istorică, respectiv ca *ansamblu de colectivități (clase și pături sociale, grupuri socio-profesionale etc.) și comunități umane (familie, grupuri etnice, comunități rezidențiale — sat, oraș, națiune) în procesul activității lor practice*. Aceasta nu înseamnă că valorile nu dispun de o realitate independentă și de o autonomie specifică. Valorile și sistemele de valori inspiră judecările și aprecierile pe care le facem, precum și acțiunile practice ale colectivităților sociale, adică manierele de a simți și gândi, de a fi și a acționa atât la nivel individual, cit și la nivel colectiv.

Valorile reprezintă explicit idealuri sau sunt surse ale idealurilor. Se impune distincția între idealurile abstrakte sau utopice, formulele infailibile și idealurile raționale, realizabile în condițiile sociale actuale. Cind vorbim de idealuri realiste și realizabile, trebuie să le distingem de idealurile strict utilitariste și egoiste. Avem în vedere idealurile care pot fi realizate în condițiile reale, concrete ale societății, dar și în condițiile respectării valorilor fundamentale umaniste, a principiilor etice și echității socialiste ce caracterizează în mod esențial universul societății sociale.

Pentru a evidenția importanța valorilor în sistemul acțiunii și practicei sociale este necesar să precizăm cîteva funcții ale acestora în raport cu normele și modelele acționale: valorile asigură coerenta modelelor de acțiune socială, unitatea psihosocială a personalității, unitatea grupului social, solidaritatea și consensul social, facilitând astfel integrarea socială. În fine, prin intermediul limbajelor — culturale, științifice, ideologice — valorile permit comunicația socială, fără de care este de neconcepț existența și practica socială.

Limbajele și formele concrete ale valorilor asigură participarea și solidaritatea socială, acțiunea conștientă, corelată și coordonată a grupurilor sociale, a societății, ca sistem global (societatea națională instituțională)

lizată care integrează totalitatea colectivităților sociale)². Aceste funcții se realizează efectiv numai în măsura în care valorile și normele se interiorizează, devin valori și norme de comportament ale individului și grupului. Este în discuție în fapt problema complexă a scopului activității cultural-educative desfășurate de instituțiile specializate — socializarea. Cunoașterea procesului complex de socializare, ca și a acțiunilor sociale conforme cu valorile și normele sociale acceptate sau deviante de la aceste norme depinde de înțelegerea raportului care există între societate, cultură și personalitate. Acești trei termeni — societate, cultură, personalitate — sunt concepuți ca un sistem coherent. Socializarea este procesul prin care ființa umană, viața personală, învăță și interiorizează elementele sau caracteristicile socio-culturale ale mediului social concret, le integrează în structura personalității sub influența experiențelor, activităților concrete ca și sub influența agenților sociali semnificativi: mass-media, instituții școlare și organizații profesionale, instituții de cultură, familia etc. Pornim de la ideea că elementele identificabile sau caracteristicile culturale constituie dimensiunile, părțile componente ale culturii unei societăți. Ne-am putea referi la diferențele elemente de ornamentează a clădirilor, străzilor, orașelor, la diverse maniere de a ne îmbrăca, de a ne hrăni, la regulile și normele limbajelor sociale, la elementele constitutive ale moravurilor, la normele morale etc. Toate apar ca elemente concrete ale culturii materiale și spirituale — proprii unei societăți sau comunități, unui popor sau unei națiuni.

Se pune deci problema identificării acestor elemente concrete din care este constituită o cultură, deci și a formelor concrete de manifestare ale acesteia. Elemente ale culturii, ca și cultura în ansamblul ei, reprezintă obiect social și obiect de analiză sociologică în măsura în care apare, se constituie în modele de acțiune, de conduită, de inventie și imitație socială. Mai mult, elementele culturale, sub forma normelor culturale, a obiceiurilor sau a opiniei publice, exercită influență, forță de constringere asupra individului sau grupului social, joacă un rol esențial în procesul de adaptare socială și socializare. Această forță realizează coeziunea grupului social, structurarea și funcționalitatea sa.

Modelele, elementele culturale reprezintă puncte de întîlnire și de clocire, surse de colizii, contradicții, dintre societate și individ. Raportul individ-societate reprezintă o problemă centrală a teoriei sociologice și a constituit teren de aprige dispute. Problema constituie și în sociologia contemporană terenul unor asemenea dispute și este de o importanță capitală datorită faptului că prin modele și trăsături culturale, prin toate normele sociale, de la cele tehnico-științifice la cele morale și politice se realizează socializarea individului. Există un anume dat biologic, psihologic, natural al individului, „zestrea” pe care natura i-a transmis-o. Procesul complex de formare, de socializare, de interiorizare a normelor sociale apare ca un proces dificil, de reacție a individului la „presiunea” (formală sau informală) societății, la încercarea de a mula pe această ființă „liberă” și „anarhică”, anumite „realități” sociale, adică modul cum societatea trebuie să învețe pe indivizi să acționeze pentru ca sistemul social să funcționeze ca un organism relativ coerent și stabil (procesul de învă-

² „Națiunea — scrie D. Gusti — este singura unitate socială care își ajunge să fie, în interesul că nu cere pentru deplină ei realizare o unitate socială mai cuprinzătoare”. În Dimitrie Gusti, *Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii*, vol. I, București, 1946 p. 3.

țare socială). Pe de altă parte, se manifestă colizii și contradicții în plan psihosocial, sociologic și politic între valorile culturale perene, valorile fundamentale denumite uneori „populare” sau tradiționale, care exprimă permanențele culturii naționale a comunităților de bază incluse în națiune, și în primul rind valorile proprii familiei și colectivităților de muncă care de altfel sunt prioritate în raport cu celelalte valori (politice, religioase etc.) în toate societățile. Dar societatea nu se află în stare de imobilism sau stagnare, iar societățile naționale se află în raporturi de interdependentă. Progresul tehnologic și economic afectează toate societățile, deși în grade și forme diferite, angajate pe calea propășirii, progresului material și spiritual. Are loc un proces complex de transfer tehnologic și modelele organizaționale (în societatea contemporană transferul managementului căștiință modernă a organizării și conducerii economiei, a gestiunii la nivel micro și macrosocial). Dar acest transfer presupune, implicit și explicit, și un transfer de valori care nu sunt neutre și nici complementare sistemului de valori endogen. Coliziile ce apar și conduc, cum arată experiența multor țări în curs de dezvoltare, la eșecuri, pun de fapt în discuție în mod esențial modelul sociologic specific (național) de dezvoltare al societăților. Soluția sugerată vizează adaptarea, integrarea, subordonarea și redefinirea acestor noi valori, norme și modele organizaționale (comunitare și de muncă) valorilor fundamentale, permanențelor societăților naționale. Pornim de la ideea și certitudinea că noile valori pot fi interiorizate funcțional numai în măsura în care se integrează în valorile fundamentale ce se afirmă ca expresie a esenței spiritualității și culturii unui popor. Din această perspectivă, pentru cunoaștere și acțiune socială sunt indispensabile nu numai cercetările concrete actuale, dar și „recitirea” contemporană (a permanențelor culturale) a culturii materiale și spirituale a poporului nostru. În context apar ca deosebit de valoroase analizele „retrospective” ale spiritualității și culturii românești prilejuite de aniversarea a 140 de ani de la prima culegere a baladei „Mioriță” și 50 ani de la constituirea Muzeului Satului românesc – una dintre cele mai impunătoare realizări ale școlii românești de sociologie și antropologie culturală. Apreciem că asemenea analize trebuie să nu fie doar ocazionale ci permanente și să înlocuiască, evident, disputele scolare și sofisticate despre sincronism și protocronism. Societatea românească își păstrează specificul, dar simultan se modernizează, iar universul valoric socio-cultural constituie modelul acestei modernizări. Întrebarea la care trebuie răspuns, cel puțin sociologic, deci fundamental este: cum se regăsesc – cum ghidează acțiunea practică cotidiană – valorile sau sistemul de valori care nu poate fi decit o simbioză a ceea ce convențional numim clasice și moderne. Nu trebuie uitat niciodată că civilizația materială și spirituală se exprimă ca un tot iar mișcarea ei este indiferentă față de dogmele sincroniste sau protocroniste.

Educația socialistă presupune corelarea cuceririlor științei cu achizițiile care privesc dezvoltarea valorilor culturale, ale conștiinței morale și politice a oamenilor muncii. Maxima umanismului clasic după care știința fără conștiință înseamnă ruina sufletului se completează în zilele noastre cu o altă assertiune și anume: conștiința fără știință – inclusiv ansamblul științelor socio-umane – devine declarativă, demagogică, ineficientă și în ultimă instanță lipsită de conținut. Realizând unitatea dintre știință și conștiință, educația socialistă, în forma în care o preconizează partidul nostru, constituie o expresie esențială a umanismului socialist.